

”Handikapptoaletten hade de som förråd” – Att utmana funktionsnormativitet med humor

Hanna Söderlund, Josefine Wälivaara och Karin Ljuslinder

Introduktion

Humor kan fungera som ett verktyg för att upprätthålla förtryckande strukturer och etablerade maktordningar, exempelvis genom att humorn görs på bekostnad av marginaliserade grupper. Den typen av humor är något som personer som har funktionsnedsättningar återkommande har varit föremål för. Historiskt har kroppslig och mental olikhet varit en källa till förlöjligande humor vilket bidragit till begränsande och stereotypa föreställningar om personer med funktionsnedsättningar (Haller och Ralph 2003, Ljuslinder 2014, Shakespeare 1999, Bingham och Green 2016). Dessa reproduceras inte minst i kulturella representationer, berättelser och medier där livet med en funktionsnedsättning ofta framställs som tragiskt, begränsande och onormalt i relation till ett liv med en normativ kropp och ett normativt sinne (se bl.a. Norden 1994, Ljuslinder 2002, Barnes 1992, Pointon 1997, Longmore 2003). Men humor har också potential att synliggöra och utmana normer, maktordningar och förgivettagna föreställningar i samhället (Strain et al. 2016, Wilde 2018, Bingham och Green 2016, Lockyer 2015). Genom att utmana normativa föreställningar kan de få nya eller andra betydelser som är mer nyanserade, mångfacetterade och förhoppningsvis mindre negativt laddade. Utmanandet kan även synliggöra normativa föreställningar som kulturellt, socialt och historiskt konstruerade diskurser. Artikelns syfte är att undersöka humorns potential att synliggöra och utmana förgivettagna föreställningar och normer, det vi kallar funktionsnormativitet, genom att analysera humoranvändning i poddsamtal mellan personer som har egna erfarenheter av funktionsnedsättningar. Funktionsnormativitet (ableism) är en maktordning som premierar funktionsfullkomlighet framför funktionsnedsättning och som positionerar personer med funktionsnedsättningar som mindre värda än personer utan funktionsnedsättningar (Campbell 2009).

Humor och funktionalitet

Tidigare forskning om funktionalitet och humor har i första hand fokuserat på filmkomedier och ståuppkomik, men inte på humor i vardagligare mening, i samtal eller intervjusituationer (Wilde 2018, Bingham och Green 2016, Ljuslinder 2014). Ett undantag är en studie där Pruulmann-Vengerfeldt och Buchholtz (2018) undersöker hur den kanadensiska humorpodden Sickboy kan bidra till kulturella förändringar i fråga om att bryta stigma om sjukdom.

Forskare har tidigare pekat på hur dominerande diskurser om funktionsnedsättning som tragiskt livsöde bidragit till att humor tillsammans med funktionsnedsättning har framstått som oförenligt (Haller 2003, Wilde 2018: 36). Exempelvis framhåller Bingham och Green (2016) att normativa föreställningar om funktionsnedsättning som personlig tragedi bidragit till den stora mängden forskning som främst visar hur humor används som känslomässigt hanterande av funktionsnedsättning, så kallad *coping*. Att studera humor och funktionalitet kräver en medvetenhet om den representationshistoria inom västerländsk kultur där kroppslig och mental olikhet ständigt har förknippats med tragiska narrativ.

Till skillnad från den typ av nedsättande humor som karakteriserat representationer av normbrytande funktionalitet genom historien, så kallad *disabling humor*, beskriver forskare en annan typ av humor som benämns *disability humor* (Bingham och Green 2016: 4).¹ Denna typ av humor kan utmana stereotyper och synen på funktionsnedsättning som enbart en tragedi genom att vända upp och ner på, ironisera över eller på annat sätt skämta om de nedsättande stereotyperna så att de framstår som absurda, överdrivna eller helt enkelt felaktiga. Skiftet i fokus innebär att komiker inte skämtar om personer med normbrytande funktionalitet utan istället om omständigheter som skapar funktionshinder (Shakespeare 1999: 52). Lockyer (2015: 1405) kallar det för ”reversed disability discourse”, alltså humor som riktar sin komiska blick mot sociala normer om funktionalitet. Wilde (2018: 29) menar att humor har potential att ifrågasätta föreställningar om bland annat normalitet och att humor därmed spelar en viktig roll i att dekonstruera funktionsnormativitet. *Disability humor* kan också användas av personer när de berättar om sina erfarenheter av att leva med en normbrytande funktionalitet vilket bidrar till att framställa dem som först och främst människor (Bingham och Green 2016: 4).

Representationer av normbrytande funktionalitet och humor i Sverige har tidigare undersökts av Karin Ljuslinder (2007), som i sin studie av SVT:s tv-serie CP-magasinet undersökte om programformatet tillät andra representationer än de vanligast förekommande i tv. Ljuslinder konstaterar att föreställningar om personer med normbrytande funktionalitet utmanades genom användningen av humor i programmet.

Material och urval

Materialet till den här undersökningen utgörs av avsnitt från en svensk podcast, inspelad under 2010-talet. Anledningen att vi valt just en podd är att vi vill komma åt samtal på svenska som finns offentligt tillgängliga, som handlar om vardagliga saker och sker mellan personer med normbrytande funktionalitet. Offentliga samtal har möjlighet att nå en större målgrupp än

¹ I artikeln används begreppet normbrytande funktionalitet synonymt med funktionsnedsättning.

privata samtal och kan därför reproducera såväl nya som gamla förståelser av olika föreställningar. Vi hade kunnat välja andra typer av medierade intervjusamtal, men valde en podd också för att poddmakarna inte är styrda av sändningsregler och liknande på det sätt som traditionell tv och radio är, utan är mer fria att leverera oberoende innehåll direkt till sina lyssnare (Llinares et al. 2018: 5). I en podd har vem som helst möjlighet att göra sin röst hörd, i likhet med hur det är i andra sociala medier. Poddmakare kan genomföra samtal på det sätt de själva vill och lyfta fram ämnen och perspektiv som är intressanta kanske bara för en smal mottagargrupp. Formen är därför potentiellt fri. Den som lyssnar på en podd har också möjlighet att ta del av ett samtal som kan uppfattas som personligt mellan människor, ett slags tjuvlyssnande av ett samtal.

Podden har valts ut utifrån fyra kriterier: 1) den är svensk, 2) den drivs och gästas av människor som själva lever med normbrytande funktionalitet (poddmakarna presenterar sig själva som rullstolsburna), 3) samtalen är interpersonella med utgångspunkt i den personliga berättelsen och 4) poddmakarna representerar inte någon intresseorganisation. Poddmakarna bidrar i den här podden med sina egna livserfarenheter, vilket innebär att de i stor utsträckning medverkar till samkonstruktionen av olika föreställningar som förhandlas fram. Eftersom personer med normbrytande funktionalitet ofta är marginaliserade i medierepresentationer (se bl.a. Ljuslinder 2002, Gherseti 2007), är en viktig aspekt av den här studien att det är personer med normbrytande funktionalitet som både leder och gästar podden.

Podden har inget uttalat syfte att vara humoristisk eller på ett aktivt sätt utmana funktionsnormativa föreställningar. Den humor som uppstår används delvis som ett socialt smörjmedel, det vill säga för att lätta upp stämningen, sondera terrängen, känna in varandra eller hantera mindre motsättningar som uppstår. Gästerna benämns av poddmakarna som *inspirerande förebilder*. Huvudfokus i podden ligger således på livsberättelser från personer som har erfarenheter av funktionsnedsättningar. Syftet med podden enligt poddmakarna själva är att öka kunskapen om och förståelsen för hur det är att leva med normbrytande funktionalitet.

Det vanligaste upplägget i poddavsnittet är att de två som driver podden är ankare i samtalet, varav en i huvudsak leder samtalet med en inbjuden gäst. Dramaturgin ser liknande ut i de flesta samtalen. Det börjar med frågor om gästens barndom och personens normbrytande funktionalitet. Ett antal frågor kretsar också kring gästens drömmar och syn på lycka och frihet. Samtliga poddavsnitt ramar in av inledande och avslutande samtal mellan poddmakarna. Samtalen kan delvis ses som institutionella eftersom de bygger på någon som intervjuar och andra som besvarar intervjufrågorna (Norby 2014: 37). Frågorna följer oftast ett givet upplägg och den som ställer frågorna är den som i stor utsträckning också driver samtalet framåt. Men eftersom frågorna ofta är öppna finns utrymme för resonerande svar, vilket följs av

fördjupande följdfrågor. Samtalen har i stor utsträckning en vänskaplig snarare än en kritiskt utforskande ton.

Hela poddserien utgörs av 50 avsnitt. Av dessa har vi inom varje tiotal avsnitt slumpmässigt valt ut två avsnitt, samt det sista femtionde. Det totala urvalet utgörs därmed av elva avsnitt. De utvalda avsnitten har lyssnats igenom av samtliga tre författare och transkriberats utifrån en skriftspråksnorm. Detaljer som pauser och samtidigt tal har inte markerats eftersom analysen främst är innehållslig. Däremot anges inom dubbelparentes saker som skratt och röstintonation (se transkriptionsnyckel i slutet av artikeln.) Vi har gemensamt lyft fram exempel ur materialet där vi funnit att humor används. Sedan har vi valt ut de sekvenser där funktionsnormativa föreställningar synliggörs eller utmanas. För den slutgiltiga analysen har vi valt att fokusera på tre funktionsnormativa föreställningar som vi återkommande fann i humorsekvenserna: (1) Föreställningar om vilka subjektspositioner som ses som (o)möjliga, (2) föreställningar om att ett liv med normbrytande funktionalitet är ett tragiskt liv och (3) föreställningar om att det är bättre att vara funktionsfullkomlig än att ha en funktionsnedsättning.

Definitionen av humor som vi använder utgår från skrattet, det vill säga att någon eller några i samtalet skrattar. Även om anledningen till att människor skrattar inte behöver vara att något är humoristiskt, menar vi att det skapar en inramning av komik eller en möjlighet att tolka det sagda som komiskt eller på ett icke-bokstavligt sätt. Exempelen som analyseras ska inte ses som representativa för hur samtalen och skämtandet i podden ser ut överlag. Istället är avsikten att de exempel som lyfts fram belyser hur humor kan användas som verktyg för att synliggöra och utmana olika funktionsnormativa föreställningar. Det finns också annat skämtande i podden som inte har den funktionen. Här har vi dock valt att visa på humorns möjligheter, och hur den kan användas som verktyg i olika typer av samtal för att undvika marginalisering eller stereotypisering.

Teoretiskt ramverk

Som en övergripande teoretisk utgångspunkt i studien används begreppet *diskurs*. Diskurs är ett långt ifrån entydigt begrepp, men bygger på att språkliga begrepp och formuleringar har väsentlig betydelse för hur mottagarna uppfattar och förstår händelser och skeenden. I den här studien innebär diskurs att olika föreställningar och kunskaper struktureras så att de bildar en helhet som gör att vi förstår saker på ett visst sätt. Olika föreställningar som finns om världen, uttryckt i praktiker och materialitet, formas således i diskurser (Foucault 1993). En del av dessa föreställningar och förståelser blir så vedertagna att de uppfattas som självklara. Föreställningarna kan dock utmanas vilket innebär att de förändras. Handlingar och språk kan bidra till att både befästa och utmana föreställningar diskursivt. Att föreställningar utmanas innebär att de öppnas upp och att andra betydelser blir möjliga.

Vi tar i den här artikeln vår utgångspunkt i att olika kulturella föreställningar och diskurser är påverkade av de representationer vi är exponerade för. Det är ett, sedan länge, väletablerat antagande att traditionella och sociala medierepresentationer är centrala för hur vi människor förstår och får kunskap om omvärlden i allmänhet (McQuail 2005). Särskilt när det rör sig om företeelser som vi inte kan få egna direkta farenheter av, är det medier som är vår huvudsakliga källa till kunskap. Vi är således ofta hänvisade till den bild som medierna ger av omvärlden för att bilda oss föreställningar om samhälle och kultur (McLuhan 2001, Fiske och Jenkins 2011, Hall 1997, Ljuslinder 2002). Farnall och Smith (1999) och Kenix (2011) bland andra, visar i sina studier att medieporträtt av personer med normbrytande funktionalitet har inflytande på hur funktionsnedsättning uppfattas och förstås.

Perspektiv på funktionalitet

Den alltjämt dominerande förklaringsmodellen till funktionsnedsättning är den biomedicinska, där den kroppsliga eller kognitiva funktionaliteten betraktas som avvikande från någon sorts normalfunktionalitet. Diagnoser, mediciner, behandlingar och operationer betraktas vara nödvändiga såväl som önskvärda och eftersträvansvärda för att personen ska kunna få, eller återfå, full funktionalitet. Funktionsnedsättningen ses, enligt den här förklaringsmodellen, som ett ovedersägligt faktum och enbart som en individuell kroppslig eller mental åkomma. Det är individen som ska anpassas till normaltillståndet och inte samhället som ska anpassas efter människor med olika funktionalitet (jfr. Oliver 2013). Den här dominerande förklaringsmodellen, eller diskursen, gör att funktionsnedsättning- och funktionshinderbegreppen aldrig kan bli politiska positioner där sociokulturella processer skulle kunna ifrågasättas som hindrade i personernas liv. Istället blir den normavvikande funktionaliteten ett självklart individuellt sakförhållande (jfr. Linton 1998).

Den medicinska förklaringsmodellen har dock utmanats av den sociala förklaringsmodellen, från början framför allt av forskare i England (se bl.a. Oliver 2013). Enligt den sociala förklaringsmodellen framhåller forskare att det är samhället och hur samhället är uppbyggt som skapar funktionshinder. Inom den sociala modellen förnekades för den skull inte den kroppsliga eller kognitiva icke-fullkomliga kroppen eller intellektet och därför skapades benämningen funktionsnedsättning (*impairment*) för att särskilja det från funktionshinder (*disability*). Man menade att människors olika funktionsnedsättningar inte skulle behöva vara hindrande för delaktighet på lika villkor i samhällslivet. Om inte samhället är konstruerat så att det utgör hinder och barriärer för vissa kroppar och intellekt behöver människor med dessa kroppar och intellekt inte förstås som funktionshindrade. Det är istället samhället som skapar funktionshinder.

I likhet med den utveckling som skett inom andra forskningsfält, som gay and lesbian studies utveckling mot queerteori, har forskning om funktionalitet också kommit att handla om att inte bara undersöka funktionsnedsättning utan även fokusera på de praktiker och föreställningar som upprätthåller funktionsfullkomlighet som norm. Föreliggande studie tar sin teoretiska utgångspunkt i vad som kallas för *studies in ableism*, vilket vi valt att kalla funktionsnormativitet på svenska (jfr. Bahner 2016: 13). Forskningsfältet fokuserar på frågor rörande hur funktionsnormativitet fungerar, skapas och upprätthålls genom att studera det som framstår som normalt och eftersträvansvärt (Campbell 2012: 215).

Funktionsnormativitet är en diskriminerande maktordning som gör att funktionsfullkomlighet värderas högre och ses som mer eftersträvansvärt än det som benämns funktionsnedsättning. Funktionsnormativitet innebär enligt Fiona Kumari Campbell

a network of beliefs, processes and practices that produces a particular kind of self and body (the corporeal standard) that is projected as the perfect, species-typical and therefore essential and fully human. Disability then is cast as a diminished state of being human. (Campbell 2012: 213)

Detta nätverk av föreställningar, övertygelser, processer och praktiker bidrar till att framställa funktionsnedsättningar som något i grunden negativt i relation till ett funktionsfullkomligt ideal. Funktionsnormativitet upprätthålls av två centrala beståndsdelar: föreställningen om det normala samt upprätthållandet av en konstituerande uppdelning eller isärhållning mellan det normala (hur människor förväntas vara) och det avvikande (Campbell 2012: 215). Normen framstår genom att exempelvis vissa kroppar eller funktioner pekats ut som avvikande, sjuka eller till och med icke-mänskliga. Begreppen norm, normal och normativ är kulturellt konstruerade och började användas i och med industrialiseringen då vetenskapen, med dess statistik och medeltal blev vanliga. *Normal* kom också att få genomslag på fenomen som ideal moral samt kroppsliga och intellektuella funktioner (Davies 1997: 3). Normen skapas genom att peka ut det som inte ses som normalt. Inom en funktionsnormativ logik positioneras alltså personer med funktionsnedsättningar inte bara som mindre värda utan också som mindre mänskliga i relation till det funktionsfullkomliga idealet. Resultatet blir, utöver diskriminerande praktiker, en dominerande och normerande föreställning om att vissa människors kroppar och sinnen är i behov av att botas och förbättras (Campbell 2012).

I linje med förändringar i diskurser om normbrytande funktionalitet har också vokabulären förändrats från den medikaliserade beteckningen handikappad till funktionshindrad, funktionsnedsättning och funktionsvariation bland annat. I denna artikel använder vi oss av begreppet normbrytande funktionalitet för att signalera att det är i brottet mot den funktionsfullkomliga normen som funktionsnedsättningar uppstår (Bylund 2016). Vi använder

också begreppet funktionsnedsättning synonymt med normbrytande funktionalitet, ibland för att anpassa oss till ordval i utsagor, ibland för att variera texten. I utsagorna aktualiseras också andra ord för funktionsnedsättning, exempelvis handikapp eller invalid, som i många fall kan anses förlegade.

Humor, skratt och deras funktioner

Det finns många olika definitioner av humor. Palmer (1994:3) definierar humor som "... everything that is actually or potentially funny and the processes by which this funniness' occur." Attardo (1994: 6) menar att "Humor is whatever a social group defines as such" och implicerar därmed att den sociohistoriska kontext som vi befinner oss i bestämmer om vi ska uppfatta en utsaga som humor eller inte. Det är nästan omöjligt att entydigt definiera humor som vetenskapligt begrepp, kanske framför allt på grund av att humorforskning genomförs inom ett stort antal discipliner med olika teoretiska utgångspunkter och empiriska synsätt (Berglund och Ljuslinder 1999). Det finns heller inte någon samstämmighet när det gäller humorns funktion eller någon definition som tar upp alla humorns funktioner. Berger (1996:1) menar till exempel att den viktigaste funktionen hos humor är skrattet. Raskin (1985:24) är en av dem som anser att det mest karakteristiska med humor är de olika textteknikerna, det vill säga de olika humorteknikerna. Knuutila (1996:39) menar att humoruttrycket, texten, är det som avses med humor. I den här artikeln har vi valt att kalla både humortexter, i det här fallet skämtandet i samtalen, och mottagarnas reaktioner för humor.

Teorier om humor delas vanligen in i teoretiska förhållningssätt om oförenlighet, överlägsenhet eller befrielse (Berger 1996, Raskin 1985, Palmer 1994). Teoretiska perspektiv om oförenlighet är vanligast i litteraturen och behandlar främst vad det är i texter som framkallar humor. I teorier om oförenlighet läggs fokus på att det är textuttrycket som skapar humor, närmare bestämt den diskrepans som sker när mottagarna leds i en viss tolkningsriktning av en text och där texten sedan gör en helomvändning och kontexten blir en helt annan (Berger 1996:1). De två andra teoretiska perspektiven, överlägsenhet och befrielse handlar om vilka effekter humor skapar hos mottagarna (Berger 1996). I den här artikeln har vi, först och främst, använt det teoretiska perspektivet *oförenlighet* för att synliggöra humor och dess potential.

För att oförenligheten i humor ska uppkomma används diverse humortekniker. Feinberg (1969:85ff) gör en indelning av humortekniker som vi utgår från i den här artikeln. Han talar om oförenlighetskriterier, överraskningstekniker, tekniker som skapar falskt sken och tekniker som förmedlar en känsla hos mottagaren om att hen befinner sig i överläge. Alla dessa humortekniker kommer till uttryck i materialet till den här studien. Till oförenlighetsteknikerna brukar räknas överdrifter, underdrifter, karikatyrer och kontraster. Ett exempel på kontraster kan vara att använda sig av ett

begrepp ifrån ett paradig och överföra det till ett annat paradig. På så sätt överförs betydelsen från det första paradigmet till det andra, som till exempel när begreppet *rörelsehindrad* från en funktionshindervokabulär används om kronprinsessan Victoria. Överraskningsteknikerna kännetecknas av att något oväntat dyker upp som gör att utsagan framstår som absurd. I materialet till den här artikeln uppstår det absurda framför allt när kulturella förgivettagna föreställningar visar sig vara felaktiga. Ett exempel är att en blind person sällan lagar mat, men inte på grund av sin blindhet utan på grund av att hen tycker det är tråkigt att laga mat. Bland humorteknikerna som kallas falskt sken kan framför allt ironi nämnas, vilket helt enkelt innebär att säga en sak men mena en annan. Slutligen som exempel på humortekniker som kallas överlägsenhet kan nämnas när mottagaren framstår som smartare än den som humorutsagan avser, till exempel när en rullstolburen kvinna hos mödravården påpekar att handikapptoaletten används som förråd.

När mottagarna möter de här humorteknikerna kan det innebära att nya betydelser uppstår för dem. På detta sätt kan den sociala konstruktionen av ett förgivettaget samband göras synligt, och den dominerande betydelsen av utsagan utmanas. Det är dock viktigt att påminna sig om att humoruttryck i många situationer bidrar till att bekräfta dominerande betydelser, snarare än att utmana dem.

Humoruttryck kan även generera nya tankebanor. Det finns teoretiska perspektiv som talar om att när något i en text, eller en praktik, plötsligt uppfattas som oväntat så reagerar vi som mottagare med att våra sinnen skärps. Vi blir medvetna om hur vi själva tänker. Våra skärpta sinnen hamnar därmed i beredskap för att tänka nya, inte tidigare tänkta tankar (se bl. a. McGhee 1983).

Skratt utgör en viktig avslutning som respons på humor och skämtande (Sacks 1974: 347–348). Men i samtal kan skratt också användas på andra sätt. Skrattet kan exempelvis användas för att göra en besvärlig social situation mindre obekvämt (Adelswärd 1989: 129). Om personer i ett samtal har olika åsikter i ett ämne kan situationen eller uttalandet riskera att bli ansiktshotande, det vill säga hotande för ens egen eller andras självbild. Skratt kan då användas för att dämpa ansiktshotet (Norrby 2014: 215). När man inte håller med någon eller när man säger något som kan uppfattas som ogynnsamt för andra kan det därför uppstå överslätande skratt i samtalen. Även om skratten i dessa fall inte nödvändigtvis ses som skapade av humor, kan de ändå sägas rama in något som humoristiskt. I samtal med ett specifikt syfte, som exempelvis arbetsmöten, kan humor och skratt också användas både för att skapa solidaritet och för att framföra kritik på ett sätt som inte blir ansiktshotande (Holmes 2000: 179, Holmes och Marra 2002: 83). Skratt är det sätt vi har använt för att identifiera humor i vårt material.

Analys

Nedan analyseras humorns potential att synliggöra och utmana tre funktionsnormativa föreställningar. De tre föreställningarna har induktivt valts ut för att de återkommande aktualiserats i poddsamtalen: (1) Föreställningar om vilka subjektspositioner som ses som (o)möjliga, (2) föreställningar om att ett liv med normbrytande funktionalitet är ett tragiskt liv och (3) föreställningar om att det är bättre att vara funktionsfullkomlig än att ha en funktionsnedsättning.

Genom det teoretiska ramverket som presenterats, analyserar vi humorsekvenser i podden. Inför varje analysavsnitt introduceras de föreställningar som övergripande är aktuella för analysen. För vart och ett av samtalssekvenserna analyseras sedan hur humor används.

I exemplen har vi bytt ut namnen på deltagarna eftersom individerna inte är relevanta rent analytiskt. Istället är det de föreställningar som kommer fram i samtalen som är centrala för undersökningen. Vi har därför också valt att inte namnge podden. De som leder podcasten i samtliga avsnitt benämns som Jennifer och Ivan.

Föreställningen om (o)möjliga subjektspositioner

Funktionsnormativitet fungerar ofta reducerande på så sätt att förutfattade meningar och normativa föreställningar gör det svårt eller omöjligt för personer med normbrytande funktionalitet att inta någon annan subjektsposition än den som person med funktionsnedsättning. Subjektspositioner skapas diskursivt i interaktion (Laclau och Mouffe 2001: 115), exempelvis genom att en person tilltalas eller omtalas på ett visst sätt. I olika diskurser blir olika subjektspositioner möjliga och andra inte. Positioner är alltid knutna till förväntningar och maktrelationer. När podd-deltagarna använder humor synliggörs att vissa subjektspositioner har varit svåra att inta eller behålla på grund av förutfattade meningar om deras normbrytande funktionalitet. Normativa föreställningar indikeras som bakomliggande orsaker till olika bemötanden. Genom humorn kan föreställningar om vilka subjektspositioner som är (o)möjliga för vissa typer av kroppar bli utmanade.

En föreställning som synliggörs är att ett funktionsnormativt samhälle inte alltid förmår se personer med normbrytande funktionalitet som potentiella kärlekspartners eller som personer som förväntas skaffa familj och barn (Wälivaara och Ljuslinder 2020, McRuer och Mollow 2012). Gästen Marianne beskriver att handikapptoaletten på mödravården som hon besökte som gravid användes som förråd när hon kom dit i rullstol.

Marianne: [...] Så jag kom ju till mödravården där, och de är ju jättegulliga och allting och sådär. Men de hade ju inga svar att ge. De var jättesnälla på alla sätt och vis, och handikapptoaletten hade de som förråd ((skratt)), den hade de aldrig behövt använda. Och så. (Avsnitt 2, 00:28:46)

I uttalandet om att handikapptoaletten används som förråd skapas en överraskande effekt, vilket utlöser skratt som en markering för det absurda i situationen. Här synliggör Marianne inte bara den praktiska bristen på tillgängliga toaletter på mödravårdscentralen, hon sätter även fingret på det faktum att personalen kanske inte förväntade sig att en person i rullstol skulle bli gravid och besöka mödravården. Personalen hade inte heller tillräcklig kunskap för att besvara frågor hon kunde tänkas ha: *de hade ju inga svar att ge*. Genom att skämta om att handikapptoaletten användes som förråd synliggörs att personalen var oförberedda på att möta en blivande mamma i rullstol. Genom humorn synliggörs dessutom hur positionen som gravid eller mamma inte framstår som tillgänglig för Marianne med anledning av hennes funktionsnedsättning.

En annan typ av subjektsposition som problematiseras genom humor är bråkstaken. Gästen Mats beskriver skämtsamt att han sällan hade problem i skolan så länge han intog den förväntade rollen som passiv och inte stod ut i mängden.

Mats: Allting fungerande väldigt bra så länge jag va den tysta, snälla, gulliga invaliden kan man väl säga ((skrattar)). Men när jag började tröttna på den rollen för jag kände att det inte var jag utan började ta plats och höras mycket, jag engagerade mig i elevrådet och så, då blev det en förändring i förhållande till hur mina kamrater såg på mig och en stor irritation på något sätt över att jag inte visste min plats och så där. (Avsnitt 23, 00.13.38)

Mats berättar att han fick det svårare när han började ta plats och stå upp för sina rättigheter: *Allting fungerande väldigt bra så länge jag va den tysta snälla, gulliga, invaliden kan man väl säga*. I utsagan görs kopplingen att positionen som aktiv och engagerad blir problematisk utifrån att han har en normbrytande funktionalitet och förväntades inta en passiv och medgörlig position. Hans skratt kan utlösas av den kontrast som uppstår mellan att förväntas vara passiv och hans egen förmåga att ta plats. Det framstår som kulturellt oförenligt att en person som har en funktionsnedsättning också kan vara aktiv och engagerad. Möjligen utlöses skrattet också som ett försök till att dämpa det ansiktshotande i och med att han ger sig själv det nedsättande och lite förlegade epitetet *invalid*, som kanske var något han drogs med under den här tiden.

I en annan utsaga beskriver gästen Kristian hur han bryter mot lagen genom att kasta ut ett glas genom ett bilfönster under en utekväll. Polisen har svårt att hantera situationen när det visar sig att Kristian inte kan stiga ur bilen utan sin rullstol.

Kristian: Ja, det var lite klantigt av mig, jag satt, vi skulle, vi hade, på något sätt fått tag på en limousine som vi åkte i efter att vi hade varit ute. Och så skulle vi åka till ett annat ställe. Så jag satt där bak liksom, jag, min flickvän. Och sedan så drack vi upp champagnen ur glaset ((skrattar)), och sedan så tog jag bara och slängde ut det ur rutan du vet, precis innan vi skulle ut, så den krossades. Och då

var det en civilpolis som bara, där jag släppte glaset, där står han liksom.

Jennifer: Var det på Stureplan eller?

Kristian: Ja precis. Och sedan så öppnade, så han sliter bara upp dörren och bara "ut ur bilen!" Jag bara "ta det lugnt, jag kan inte gå ut, liksom". Han bara "ut ur bilen nu" ((tillgjord röst))! Och sedan så liksom, "jag kan inte jag sitter i rullstol". Så han bara, "du går ut ur bilen!" Han trodde jag ljög liksom. Så han fick typ slita i mig. Så jag bara, "nej jag kan inte gå, ta det lugnt. Min rullstol kommer nu." Så att min tjej hon tog ut rullstolen och höll på att sätta ihop den så jag skulle kunna hoppa ut snabbt liksom ((Jennifer skrattar)) för den här snubben. Så när han såg det, så står han och bara, "ja, ja okej," ((tillgjord skärrad röst)) så här, "du gör inte om det där va, det får du inte göra"! För han var ju nära att nita mig först liksom.

Kristian: Så där la man fram rullstolskortet då, och kom undan liksom. (Avsnitt 18, 00:43:01)

Humorn skapas i den kontrast som uppstår i polisens helomvändning från aggressiv till försonlig när Kristian förklarar att han inte kan stiga ur bilen utan sin rullstol. I utsagan synliggörs det oväntade i att den person som slänger ut glaset genom bilrutan är rullstolsburen. Den överraskande helomvändningen i polisernas beteende leder till gemensamt skratt av podddeltagarna. Möjligen uppstår överraskningsmomentet både i den svårighet som polisen verkar uppleva när han ska hantera att Kristian inte fysiskt kan stiga ur bilen och det faktum att bråkstaken är en person som har en normbrytande funktionalitet. Kristians kommentar *Så där la man fram rullstolskortet då, och kom undan liksom* visar att han tolkar in att den normbrytande funktionaliteten blir en form av frikort.

En annan föreställning som synliggörs i poddmaterialet är att personer i rullstol inte skulle leva "vanliga liv". Marianne som själv sitter i rullstol och som ofta möter nyskadade i sitt arbete beskriver att människor ibland blir förvånade över att det går att leva ett "vanligt liv" när man sitter i rullstol.

Marianne: [...] Om man är nyskadad och det kommer in en doktor i vit rock och säger att "det kommer gå så bra, och du kommer kunna jobba och ha familj" så kanske man inte tar till sig det på samma sätt som när någon av oss kommer inrullandes och, jaa. Det blir mer påtagligt. Vi har kommit dit i egen bil, och vi, jaa, har vanliga kläder på oss ((leende röst)). Det var någon som trodde en gång att vi inte skulle ha. ((Jennifer och Marianne skrattar)) (Avsnitt 2, 00.37.19)

Humorn uppkommer, och ett gemensamt skratt uppstår, i det absurda uttalandet att en rullstolsburen person inte förväntas ha vanliga kläder på sig: *vi jaa, har vanliga kläder på oss. Det var någon som trodde en gång att vi inte skulle ha.* Skrattet som uppstår skulle kunna vara ett gemensamt och samförstående skratt, samtidigt som föreställningen om att de inte skulle ha vanliga kläder framstår som absurd och därmed oväntad.

Även i samtalen podd-deltagarna emellan finns exempel på när det tas förgivet att det är den normbrytande funktionaliteten som begränsar en persons möjligheter. Den blinda gästen Eva får frågan om hon lagar mat, varpå hon svarar att hon inte gör det så ofta.

Ivan: Lagar du mat själv?

Eva: Min sambo lagar mest mat, men det är för att jag tycker att det är tråkigt. ((skrattar)) Ja, mm.

Ivan: Steker du på en köttbit ibland?

Eva: Eeeeh, jao, ja, de är, det är ärligt mer han som gör det. Om jag ska vara ärlig.

Jennifer: Rent praktiskt, är det svårt liksom, att få till det?

Eva: Aa, fast jag vet jättemånga synskadade som är superduktiga på att laga mat.

Jennifer: Mm

Eva: ((skrattar)) (Avsnitt 12, 00:56:44)

Efter Ivans initiala fråga och Evas svar att det mest är sambon som lagar mat, frågar Ivan igen: *steker du på en köttbit ibland?* Evas svar drar ut lite på tiden. Hon uttrycker tvekan innan hon åter svarar att det mest är sambon som lagar mat. Hennes tveksamhet kan indikera att hon ska ge ett svar som inte är det önskvärda, vilket leder till att samtalet får en komplicerad struktur (Norrby 2014: 223). Eva har just besvarat samma fråga och måste igen svara att hon inte lagar mat, lite inlindat. Jennifer tycks då dra slutsatsen att det har att göra med att Eva är blind, trots att Eva hävdar att hon tycker det är tråkigt att laga mat. Eva påpekar då: *fast jag vet jättemånga synskadade som är superduktiga på att laga mat.* Därefter skrattar hon. Det absurda, och komiska, uppstår i diskrepansen mellan den normativa kulturella föreställningen att blinda inte skulle kunna klara av vissa saker så som att laga mat och den egentliga orsaken till att hon inte lagar mat, nämligen att hon tycker att det är tråkigt. Evas skratt kan vara ett sätt att motsätta sig den position som hon håller på att hamna i. Skratten kan då användas för att rama in uttalandet som humoristiskt för att hennes motstånd inte ska upplevas som ansiktshotande. Eva får gång på gång påpeka att hon är ointresserad av matlagning och att det inte har att göra med hennes normbrytande funktionalitet. Att hon får samma fråga flera gånger kan indikera att de som frågar inte riktigt är tillfredsställda med det svar hon ger. Tidigare i samtalet har Eva sagt: *Jag vill inte bli behandlad på något annorlunda sätt, så. Och det är ju fortfarande, tyvärr mycket så att folk tror att man inte kan göra saker och ting, och det fungerar inte när man inte ser* (Avsnitt 12, 00:55:41). Trots det uttalandet är det precis en sådan situation som uppstår i samtalet om matlagningen, att hennes förmågor tolkas utifrån att hon är blind.

Gästernas användning av humor synliggör det absurda i olika bemötanden de fått som har baserats på funktionsnormativa föreställningar. De har antingen reducerats till sin funktionalitet, eller också har funktionsnedsättningen utgjort en begränsande omständighet i bemötandet. I utsagorna synliggörs att blivande mödrar förväntas vara funktionsfullkomliga. Något annat som framkommer i analysen är att en bråkstake inte förväntas sitta i rullstol. En person med en funktionsnedsättning förväntas helt enkelt inte leva ett ”vanligt liv”. I exemplen synliggörs att deltagarna har en samsyn runt olika erfarenheter, vilket bidrar till gemensamma skratt om det absurda. Men ibland

används humordiskursen också för att motsätta sig andras erfarenheter eller synsätt. Skrattet kan då användas som ett sätt att omförhandla situationen och göra den mindre ansiktshotande. Humorn kan därför sägas användas subversivt, eftersom man omförhandlar föreställningar om vilka subjekspositioner som är möjliga och inte.

Narrativet om det tragiska livsödet

Funktionsnormativitet har sin utgångspunkt i att normbrytande funktionalitet nedvärderas i relation till funktionsfullkomlighet. Utifrån det perspektivet tolkas alltid livet med funktionsnedsättning som något negativt. De livsöden som förknippas med en sådan position ses som tragiska, eftersom personerna uppfattas ha en brist eller en avsaknad av något, exempelvis en kroppsdel eller en kognitiv förmåga. Därmed uppstår uppfattningen att personerna inte kan leva ett fullgott liv. Nära förknippad med den föreställningen finns en *välgörenhetsmodell* som format synen på personer med funktionsnedsättningar (Retief och Letšosa 2018: 6). Utgångspunkten i modellen är att det är synd om personer som lever med funktionsnedsättningar. De betraktas i första hand som offer i behov av hjälp och välgörenhet, vilket medför att personerna ses som hjälplösa och passiva (Retief och Letšosa 2018: 6) och inte minst som tragiska offer. Nedsättande förlöjliganden av personers normbrytande funktionalitet finns dokumenterade ända tillbaka till medeltiden (Shakespeare 1999, Korhonen 2014). Olika medierepresentationer har bidragit till att (re)producera denna föreställning. Stereotypen om att personer med funktionsnedsättningar är tragiska offer har till exempel existerat under så gott som hela filmens historia. I dessa filmer är det tydligt att det är individen som måste förändras eller förbättras snarare än samhället. En logisk upplösning av narrativet är att karaktären dör, vilket framställs som en barmhärtig handling (Norden 1994: 28). I poddsamtalen synliggörs och utmanas narrativet om det tragiska livsödet.

Gästen Mats berättar om sin reaktion på den bild av normbrytande funktionalitet som gestaltas i marknadsföringen av Kronprinsessan Victorias fond, vilken har som mål att ge barn med funktionsnedsättningar en aktiv fritid. Mats känner inte igen den bild som målas upp av dessa barn, och underförstått sig själv, som att det skulle vara synd om dem. Därför beskriver han hur han tillsammans med sina kompisar gjorde en motaktion där de under namnet "Stackars Victoria" samlade in pengar till kronprinsessans fritid.

Mats: [...] Så då tänkte vi så här: "Ja men kronprinsessan Victoria hon är ju faktiskt också rörelsehindrad, hon kan inte heller röra sig fritt i samhället, hon har också en massa saker som hon hela tiden måste tänka på, vad hon kan göra eller inte göra, hon måste kanske också ha det svårt att få en välfungerande fritid som alla andra." Så då började vi samla in pengar till hennes fritid i en fond som vi kallade för "Stackars Victoria" och det blev ((Jennifer skrattar till)) en ganska stor snurr kring det där, vi var med i tidningar och i radio, tv och vi lyckades

faktiskt samla in över 10 000 kr till kronprinsessan Victoria [...] (Avsnitt 23, 00.38.06)

Mats utsaga och valet av namnet på fonden, *stackars* Victoria, synliggör den kulturella föreställningen att det skulle vara synd om personer med funktionsnedsättningar. Epitetet *stackars* används här humoristiskt om kronprinsessan, efter att Mats ofrivilligt anser sig ha blivit etiketterad på samma sätt på grund av sin normbrytande funktionalitet. När etiketten istället humoristiskt hamnar på Victoria synliggörs den, samtidigt som dess mening omförhandlas. Humorn uppstår genom det oförenliga i att också kalla kronprinsessan Victoria rörelsehindrad: "*Ja men kronprinsessan Victoria hon är ju faktiskt också rörelsehindrad, hon kan inte heller röra sig fritt i samhället*". Att synliggöra två olika betydelser av begreppet rörelsehindrad skapar ett överraskningsmoment, vilket gör att humor uppstår. Genom humorn kan den absurda föreställningen om att funktionsnedsättning per automatik kopplas samman med en tragisk, passiv offerroll lyftas fram. Det oväntade skapar här en möjlighet för mottagaren att faktiskt reflektera över att det kanske inte är mer tragiskt att leva med en normbrytande funktionalitet än att ha en titel som ofrivilligt begränsar ens rörelsefrihet. Berättelsens humoristiska framställning synliggör de problem som finns med att ständigt förknippa normbrytande funktionalitet med det tragiska, samtidigt som föreställningen om vem som egentligen är rörelsehindrad problematiseras. Utsagan synliggör också var ett funktionshinder egentligen uppstår – inte i enskilda individers kroppar, utan i samhällets brister och normativa föreställningar.

En annan gäst, Kristian, berättar att när han skadade sig tyckte han att det var kul att få börja köra rullstol. I poddavsnittet ger poddmakarna uttryck för förvåning över detta till synes oväntade uttalande, genom att de skrattar.

Kristian: Och jag tänkte så här, jag hade ju kört rullstol lite innan också.

Jennifer: Jaha? I samband med vadå?

Kristian: Nej, bara för att jag testa på något sjukhus eller flygplats eller någonting.

Jennifer: Okej.

Kristian: Och det var rätt kul tänkte jag.

((Jennifer och Kristian skrattar))

Jennifer: Den reaktionen har jag aldrig hört förut faktiskt, det var nytt!

Kristian: Nej, det var rätt, jag kom ihåg att jag tänkte på det.

Ivan: Du äntligen, tänkte du!

Kristian: Ja, eller hur.

Jennifer: Nu behöver jag inte gå längre! ((leende röst))

Kristian: Nej exakt. Men jag tycker fortfarande att det är kul att köra rullstol. Så det är ju positivt.

Ivan: Där är vi olika kan jag säga.

Kristian: Ja ((skrattar)) (Avsnitt 18, 00.13.44)

Att köra rullstol kan vara roligt hävdar Kristian: *det var rätt kul tänkte jag*. Uttalandet kan i förlängningen tolkas som en oväntad kommentar på hur det är att få en förvärvad funktionsnedsättning, hamna i rullstol och inte längre kunna gå. Därmed skapas ett överraskningsmoment som framkallar skratt. Ivan fortsätter genom att göra en överraskande skämtsam överdrift: *äntligen tänkte du*. Jennifer fyller på: *Nu behöver jag inte gå längre!* Humorn uppstår här genom att det positiva med att sitta i rullstol och i förlängningen leva med en funktionsnedsättning överdrivs. Humorn skapar en kontrast till den normativa föreställningen om att det är negativt. I samtalet vänds på den funktionsnormativa värderingen att funktionsfullkomlighet är bättre än normbrytande funktionalitet. Kristian uttrycker att han fortfarande är positivt inställd: *Men jag tycker fortfarande att det är kul att köra rullstol*. Då uttrycker Ivan sin egen motsatta åsikt i klartext: *där är vi olika kan jag säga*. Det tydliga överraskande avbrottet från den positiva utsagan blir humoristisk i sammanhanget. I utsagorna finns en underliggande kulturell föreställning om att det främst är negativt att bli rullstolsburen. Genom humorn synliggörs den funktionsnormativa föreställningen om att livet med en funktionsnedsättning i grund och botten bör förstås som ett tragiskt öde. Kristians utsaga kan också sägas utmana den föreställningen.

I ett samtal om kärlekslivet visar gästen Petter att också han är positivt inställd till rullstolen, och menar att den till och med kan utgöra en fördel när man ska närma sig tjejer.

Petter: Nej, jag har väl snarare sett den som en fördel på krogen och sånt, det är jättebra ((skrattar till)) med rullstol då, man sticker ju ut i mängden liksom, man blir inte som alla andra och det är så här, dansa med rullstol och sånt det är fantastiskt och man kan sätta tjejer i knät och det finns jättemycket fördelar ((skrattar)).

Ivan: Alltså dansa med rullstol, fy fan.

Jennifer: ((skrattar))

Petter: Ja det ser ju förfärligt ut.

Jennifer: Är du inte bra på det Ivan?

Ivan: Nej det är det värsta jag vet.

Petter: Alltså jag håller med, det ser förfärligt ut, men andra tycker att det är lite coolt så där och sen sätter man tjejen i knät och så råkar man rulla in i ett mörkt hörn och så bara "ojdå sitter vi här och hånglar, det var ju trevligt" sådär tänker jag. ((skrattar)) (Avsnitt 31, 00:19:36)

Petter uttrycker vad som kan uppfattas som oväntat och överraskande, nämligen att rullstolen är en fördel när man vill ragga tjejer: *sen sätter man tjejen i knät och så råkar man rulla in i ett mörkt hörn och så bara "ojdå sitter vi här och hånglar, det var ju trevligt"*. Uttalandet blir dessutom oväntat eftersom det går emot den normativa uppfattningen att personer med funktionsnedsättning är a-sexuella (McRuer och Mollow 2012, Schalk 2016, Longmore 2003). Humor uppstår när det oväntade och överraskande uttrycks explicit, vilket även ramas in av att Petter själv skrattar. Genom att använda

humor utmanas den normativa bilden av det tragiska livsödet. Ivan uttrycker istället en negativ inställning till rullstol: *alltså dansa med rullstol, fy fan och det är det värsta jag vet*. Ivans utsaga är kraftfullt uttryckt och kontrasten till den positiva utsagan kan uppfattas som humoristisk, vilket också indikeras av att den bemöts med skratt. Utsagan representerar den mer normativa synen på rullstolen som ett problem, i det här fallet rent estetiskt.

När intervjun med Petter fortskrider konstaterar han att han är tacksam för den fysiska funktion han fortfarande har. Han berättar också om olika äventyr han har gjort, äventyr som kan vara svåra att genomföra oavsett vilket funktionalitet man har. Efter att ha benämnt sig själv som *lyxhandikappad* kommenterar han poddmakarnas funktionaliteter.

Petter: Ja men fan ni är ju handikappade på riktigt liksom.

Ivan: Tack.

((skratt, eventuellt från Petter och Jennifer))

Jennifer: Tack för komplimangen liksom.

Petter: ((skrattar)) Ja ni är på riktigt, jag är bara fejk.

Ivan: Har man händerna så brukar det vara ganska lugnt tycker jag, då verkar det inte vara så jobbigt.

Jennifer: Nä precis. ((skrattar))

Petter: ((skrattar)). Nej.

Jennifer: Ja men man får lite perspektiv, det finns de som har det värre än oss också.

Petter: Ja och det ger perspektiv liksom.

Jennifer: Ivan är tveksam. ((skrattar))

Ivan: Ja men det finns de.

Petter: Det finns ingen som har det värre. ((skratt i rösten))

Ivan: Jag har det allra värst.

Petter: Nä såhär handikappad, ful och fattig liksom. Oälskad ((ödesmättad röst)), då har man det jobbigt alltså. (Avsnitt 31, 00:54:08)

Petter säger skämtsamt till de andra: *fan ni är ju handikappade på riktigt*. När Ivan säger tack lite ironiskt uppstår skatt. Jennifer fortsätter genom att överdriva och säger: *Tack för komplimangen liksom* och skrattar. Att det skulle vara en komplimang att bli kallad för handikappad på riktigt framstår som absurt, vilket är det som gör att humor uppstår. Den normativa föreställningen att normbrytande funktionalitet enbart skulle vara något tragiskt och negativt blir synligt i sekvensen. Det är så förgivettaget att det skulle vara på det viset att det framstår som absurt att använda det som komplimang.

Sedan fortsätter samtalet att handla om att ha det värst, och podd-deltagarna utbyter en skämtsam ordväxling om vem som egentligen har det allra värst. Petter tar slutligen den humoristiska överdriften vidare genom att säga: *Nä såhär handikappad, ful och fattig liksom. Oälskad, då har man det jobbigt alltså*. I utsagan sätter Petter fingret på en funktionsnormativ bild av personer med normbrytande funktionalitet, om positionen *handikappad*

samtidigt innebär *ful, fattig och oälskad* blir den per automatik tragisk och oönskad. Genom att lyfta fram och skämta om dessa konnotationer synliggörs att de inte nödvändigtvis är naturgivna. Om kommentaren i sammanhanget tolkas som vänd mot Ivan kan den framstå som ansiktshotande i och med att Petter blandar in fler negativa konnotationer med att ha en normbrytande funktionalitet och applicerar samtliga på Ivan. Att det alls går att uttrycka sig socialt ansiktshotande tyder på att uttalandena sker i en humoristisk diskurs, men också att man kan skämta om dessa teman på det här sättet i just det här sammanhanget. En eventuell anledning till att det är möjligt är att alla tre sitter i rullstol och därför befinner sig i snarlik belägenhet.

Humor bidrar i de ovanstående exemplen till att vända på olika normativa förgivettaganden om livet med en funktionsnedsättning som tragiskt, som att rullstolen skulle vara en nackdel eller att det skulle vara synd om personer med en normbrytande funktionalitet. I utsagorna skapas nya betydelser för begrepp som *stackars* och *rörelsehindrad*. Genom att använda orden i nya sammanhang och med humor synliggörs och utmanas normativa föreställningar om vad de egentligen innebär och hur de ofta oproblematiskt appliceras på personer utan att det stämmer överens med deras egen identifikation. I samtalen uppstår humor också i och med att någon visar upp en positiv inställning till rullstolen, vilken uppfattas som oväntad. I det fallet synliggörs och utmanas föreställningen om att det per automatik skulle vara negativt att sitta i eller hamna i rullstol, vilket i förlängningen implicerar att det alltid skulle vara negativt att ha en funktionsnedsättning. De olika utsagorna synliggör föreställningar om att livet med normbrytande funktionalitet enbart skulle ses som tragiskt.

Funktionsfullkomlighet som ideal

Utifrån ett funktionsnormativt perspektiv betraktas och framställs alltid funktionsfullkomlighet som bättre än funktionsnedsättning och som den enda eftersträvarvärda positionen. De kroppar och sinnen som bedöms som icke-normativa bör därför botas eller förbättras med målet att normaliseras och bli funktionsfullkomliga. Campbell sammanfattar att "disability is both *provisional and tentative* – it is always subject to being erased if a solution comes along (cure, correction, elimination)" (Campbell 2012: 213). Funktionsnedsättningar ses därmed som oacceptabla och som något som ska botas. Olika berättelser om att bota personer med funktionsnedsättningar, exempelvis genom medicinska, teknologiska eller religiösa bot, är ett återkommande tema i berättelser och medierepresentationer (Allan 2013, Wälivaara 2018, Norden 1994). Botemedel är i sig inget negativt. Problemet med boteberättelserna är att de i hög grad ger en enbart medikaliserad bild av funktionsnedsättning och att den tas förgiven. Olika normativa utgångspunkter och fördomar skulle istället behöva ifrågasättas för att:

make room for people to acknowledge—even mourn—a change in form or function while also acknowledging that such changes cannot be understood apart from the context in which they occur. (Kafer 2013: 6).

Att boteberättelserna ofta tar sin utgångspunkt i en funktionsnormativ föreställning gör att funktionsnedsättning ensidigt ses som negativt och som något som måste elimineras. Berättelserna reproducerar ofta en bild av den hierarkiska relationen mellan ett funktionsfullkomligt ideal (som ses som perfekt och alltigenom mänskligt) och funktionsnedsättning (som ses som avvikande, negativ och inte helt mänsklig). Den normativa föreställningen att funktionsfullkomlighet är det ideala eller att icke-normativa kroppar och sinnen är i behov av att botas eller förbättras aktualiseras och utmanas på olika sätt i samtalen i podden.

I samtalet med gästen Petter återkommer de till rullstolen som hjälpmedel. Den här gången pratar de om att den är stigmatiserad, vilket Petter tycker är synd. Humoristiskt lyfter de fram hur det ses som inspirerande att personer i rullstol lär sig att gå fem meter. Samtalet är kopplat till en tidigare sekvens där Petter berättat om en rädsla han tidigare haft över att hamna i rullstol, eftersom man då uppfattades som handikappad på riktigt. Nu utmanar han den negativa föreställningen om rullstolen genom att lyfta fram den som ett bra hjälpmedel.

Ivan: Nej, det är väl ingen som vill hamna i rullstol. ((skrattar))

Petter: Nej, rullstol är ju så stigmatiserat.

Ivan: Man vill ju undvika det så mycket det går såklart.

Petter: Ja men verkligen, men just det där att man liksom till all förbanne ska försöka gå liksom även om man är jättedålig på det och skulle ha ett mycket bättre liv i rullstol, det är så märkligt inom sjukvården, jag hoppas att det hållet på att ändras.

Jennifer: Det känns som en amerikansk syn också på något sätt, då är det ju också att man ska gå trots allt.

Petter: Jaha, det är som ett sådant här inspirerande klipp på Youtube och sådant på folk som sitter i rullstol som har lärt sig att gå fem meter och bara ”Ah it’s a miracle!”, man bara ”ja, javisst det är väl jättebra men du kan inte använda det till något vettigt alls” ((skrattar)). (Avsnitt 31, 00:11:51)

Inledningsvis menar Ivan att: *det är väl ingen som vill hamna i rullstol* och skrattar. Skrattet kan indikera att han uttrycker en självklarhet. Petter kan sägas modifiera den föreställningen genom att omtala rullstolen som *stigmatiserad*, att människor undviker rullstolen på grund av stigma även om de skulle kunna ha ett bättre liv i den. Han når kulmen när han kommenterar någon som efter mycket möda lärt sig gå fem meter med: *javisst det är väl jättebra men du kan inte använda det till något vettigt alls*. Humor uppstår när den normativa föreställningen om att man ska ”kunna gå till varje pris” oväntat vänds upp och ner genom uttalandet att en person faktiskt kan få bättre funktionalitet med hjälp av rullstolen. Genom användningen av

humor synliggörs en central funktionsnormativ retorisk norm som Cherney (2011) benämner som "body is able" (Rhetorical Norms of Ableist Culture, stycke 5). Han menar att en persons funktion och färdigheter normativt bara räknas om de kommer från den egna fysiska kroppen, snarare än från hjälpmedel, som i detta exempel, en rullstol. Genom att synliggöra den föreställningen med humor är det också möjligt att visa upp den som socialt konstruerad och därmed möjlig att omförhandla, snarare än att den skulle vara naturgiven.

Det Petter också gör genom sin utsaga är att lyfta fram en normativ representation om att största målet med tillvaron för personer med funktionsnedsättning skulle vara att kunna ställa sig upp från sin rullstol. Det är en mediebild som utgår från den medicinska modellen av funktionsnedsättning. Här framställs normen om att kunna gå till varje pris som absurd och i det absurda uppkommer humorn i sekvensen.

Gästen Kristian har som beskrivits tidigare visat sig positivt inställd till rullstolen, och i samtalet efter intervjun diskuterar Ivan och Jennifer att de kan känna avundsjuka på Kristian. Ivan menar att han blir avundsjuk på det faktum att Kristian hanterar att han är rullstolsburen med sådan lätthet att man inte ens tänker på att han sitter i en rullstol. Men sen ångrar Ivan sig.

Jennifer: Krille är ju inte direkt någon som ser begränsningar överhuvudtaget.

Ivan: Vi har ju, gör en serie om folk som lever med invaliditet, och han, verkar inte beröra honom överhuvudtaget.

Jennifer: Det var ju lite roligt när han sa att han tyckte att det var kul att sitta i rullstol.

Ivan: Ja, det är helt sanslöst.

Jennifer: ((skratt)) För att han hade provat innan, och att det verkade ju bra.

Ivan: Det är ju kul att någon tycker att det är kul.

Jennifer: Men han har ju grymt bra koll alltså. Men det är som du säger, man tänker inte ens på att han sitter i rullstol, just för att han hanterar den som att det var luft. Han har det bra.

Ivan: Man blir ju lite avundsjuk. Måste man ju säga.

Jennifer: Aa.

Ivan: Varför man nu ska vara avundsjuk på honom. Man kan lika gärna vara avundsjuk på någon som kan gå i så fall. Känns inte som så här, sitta och vara avundsjuk på någon som sitter i rullstol ((skrattar)).

Jennifer: Nej precis ((leende röst)). (Avsnitt 18, 00.58.46)

De skämtar i samtalet om att det var: *lite roligt när han sa att han tyckte att det var kul att sitta i rullstol*. Ivan kommenterar det med att säga: *Ja, det är helt sanslöst*. Jennifer skrattar åt kommentaren. Humor i utsagan uppstår eftersom det är kulturellt oväntat och överraskande att livet i rullstol uttrycks som kul, vilket därmed framkallar skratt. Därefter menar Ivan att: *Man blir ju lite avundsjuk*. Den utsagan vänds dock på när Ivan själv sedan ifrågasätter varför man ska vara avundsjuk på en person som sitter i rullstol bara för att personen är bra på att hantera sin rullstol. Istället menar han att den förväntade

strävan och avundsjukan bör gå i riktning mot vad som enligt normativa föreställningar ses som ett eftersträvansvärt liv, det vill säga ett liv utan normbrytande funktionalitet. Humorn uppstår i det orimliga i att vara avundsjuk på någon som själv sitter i rullstol eftersom den normativa föreställningen är att det är funktionsfullkomlighet som är idealet. I utsagan befasts den föreställningen, samtidigt som normen synliggörs.

I exemplen synliggörs genom humor den funktionsnormativa föreställningen om att funktionsfullkomlighet alltid är det eftersträvansvärda. Strävan efter funktionsfullkomlighet symboliseras exempelvis av att ha målet att kunna gå några steg. Genom att framställa detta mål som absurt, utmanas föreställningen om funktionsfullkomlighet. Men idealet befasts också med humor, genom att indikera att det är absurt att vara avundsjuk på någon som sitter i rullstol. Humor drar då uppmärksamheten till hur stark funktionsnormativiteten är. Samhället är så genomsyrat av föreställningen om den funktionsfullkomliga kroppen som ideal, att det framstår som löjväckande att någon skulle vara avundsjuk på en person som sitter i rullstol.

Sammanfattande diskussion

I den här artikeln har syftet varit att undersöka humorns potential att synliggöra och utmana funktionsnormativitet. I analysen har vi lyft fram ett antal humorsekvenser som synliggör och utmanar funktionsnormativitet i poddsamtal mellan personer som har egna erfarenheter av funktionsnedsättningar. I exemplen framträder en typ av *disability humor* där överraskningar, överdrifter och ironi används för att utmana normativa föreställningar, vilket innebär att nya kan framträda. Humorn bidrar till att synliggöra det absurda i den normativa föreställningen att personer med normbrytande funktionalitet inte skulle leva ett ”vanligt liv”, vara mödrar, stå upp för sina rättigheter eller göra ogenomtänkta saker under en utekväll. Idén om funktionsnedsättning som något i grunden begränsande och tragiskt utmanas också, inte minst genom att med humor ge nya betydelser till begrepp som *stackars* och *rörelsehindrad* samt synliggörandet av negativa konnotationer kopplade till personer med funktionsnedsättningar. Gästerna motsätter sig den normativa bilden om att livet med funktionsnedsättning är tragiskt och framhåller istället positiva aspekter med att ha en normbrytande funktionalitet, vilket leder till överraskande skratt och humoristiska överdrifter. Även föreställningen om funktionsfullkomlighet som ideal utmanas och synliggörs genom humor som framhåller det absurda i strävan efter en ideal funktionsfullkomlighet, som till exempel att det är kul att köra rullstol. Humorn drar också uppmärksamhet till hur starka funktionsnormativa föreställningar är.

En del av humorn möjliggörs av att alla i samtalen har en normbrytande funktionalitet. De delar erfarenheter som gör att de kan relatera till och lyfta fram det absurda i olika situationer. Normer kan utmanas genom att man gemensamt skrattar åt det absurda i en utsaga. Här riktar man den komiska

blicken mot normer om funktionalitet (jfr Lockyer 2015). I samtalen kan podd-deltagarna också skämta om sin egen funktionalitet och ibland varandras. Den typen av skämtande skulle kunna uppfattas som ansiktshotande om det kom från en person utan normbrytande funktionalitet, eftersom maktbalansen blir ojämn baserat på vem som har tolkningsföreträde i en given fråga. Det gäller särskilt skämtande om personer som tillhör marginaliserade grupper (jfr Billig 2009). Men ibland uppstår också humor som ett sätt att omförhandla motstridiga synsätt i själva samtalsituationen. Om en funktionsnormativ föreställning uppstår i samtalet och någon annan gör motstånd mot den, kan samtalet ramas in som humor genom skratt. När inte alla är överens om hur något ska uppfattas finns alltså en möjlighet att omförhandla komplexa och normativa föreställningar. Det illustrerar att människor som lever med en normbrytande funktionalitet inte alltid har samma erfarenheter, intressen, inställning eller möjligheter. Samidentifikationen kan då sägas erbjuda en ingång till att lyfta fram olika synsätt och perspektiv, något som mångt och mycket saknats i medierepresentationer av personer med funktionsnedsättningar (Ljuslinder 2002). Motsättningarna visar att livet med en normbrytande funktionalitet kan vara som andras liv: mångfacetterat. Poddmakarna illustrerar själva tydligt, om än kanske inte medvetet, att livet med funktionsnedsättning kan innebära väldigt olika saker, när de i ett avsnitt ska introducera Eva som är blind.

Jennifer: Både jag och Ivan har ryggmärgsskada sedan många år tillbaka. Och är rullstolsburna. Så förhoppningsvis så har vi lite insikt i-

Ivan: Hur det är att vara blind tänkte du?

((skratt från båda))

Jennifer: I hur det är att faktiskt leva med en funktionsnedsättning. (Avsnitt 12, 00:02:43)

Ivan problematiserar först inställningen att de som rullstolsburna skulle veta något om hur det är att vara blind genom en skämtsam fråga som fyller i den mening som Jennifer har påbörjat. De skrattar båda åt detta påstående som att det är absurt. Jennifer avslutar dock med att säga att de vet hur det är att leva med en funktionsnedsättning. Genom att använda humor sätter de alltså fingret på att de både *delar* och *inte delar* erfarenheter med andra som lever men en normbrytande funktionalitet.

Det finns vissa inbyggda svårigheter med att utmana funktionsnormativitet, inte minst på grund av de förgivettagna positioner som är förknippade med den. Cherney (2011) menar att om man ska utmana funktionsnormativitet så måste man ta i beaktande den retoriska kraft den innehar. Att funktionsfullkomlighet värderas högre och ses som mer eftersträfvansvärd än funktionsnedsättning är en föreställning som ligger till grund för att funktionsnormativitet framstår som "sunt förnuft", och därmed som naturgiven. Föreställningen blir till en icke-fråga och därmed retoriskt svårhanterlig eftersom den inte behöver uttalas, rättfärdigas eller

argumenteras för. Om man ska kunna utmana något som framstår som en otvetydig sanning, måste detta något först benämnas, namnges och synliggöras. Humor, menar vi, kan fungera som ett effektivt redskap för att göra just detta.

Humor har potential att vara ett effektivt redskap för att utmana maktordningar och kulturella föreställningar genom att synliggöra det absurda i en situation och samtidigt visa hur det har normaliserats i samhället (Strain et al. 2016: 88). Humorns möjlighet att skapa nya tankebanor har empiriskt ännu inte kunnat bevisas. Det som har kunnat visas är att sinnena skärps av humoruttryck (se bl. a. McGhee 1983) men däremot inte om mottagarnas tankar eller attityder ändras. Det betyder inte att man ska ge upp empiriska studier av humorns förmåga att påverka utan tvärtom fortsätta att göra mottagarstudier av olika humoruttryck och praktiker.

Vår analys visar exempel på hur olika humortechniker kan bidra till att synliggöra och utmana funktionsnormativitet genom hur de används i samtalen. Olika situationer visas upp som absurda och därmed synliggörs normer som finns i samhället. Först när normernas existens och absurditet uppmärksammas och dras fram i ljuset går det att visa att de inte är naturgivna utan utgörs av sociala, kulturella och historiskt konstruerade föreställningar och diskurser. Med hjälp av ironi, överdrifter, kontraster, överraskningar och skratt kan man säga att samtalsdeltagarna i podden gör just det, utmanar föreställningar. Och genom att utmana normativa eller nedsättande, stereotypa föreställningar går det att öppna upp för nya betydelser som är mer nyanserade. Humor har möjlighet att göra det, beroende på hur den används, av vem och beroende på hur den mottas. Även om det är svårt att utmana föreställningar som har kommit att bli så normerade och invanda att de ses som allmängods, så bör man inte låta bli att försöka. Det är centralt, inte minst för att förändra den funktionsnormativa synen på människor där vissa värderas högre än andra.

Transkriptionsnyckel

jaa	förlängt ljud
inte så-	ytrande avbryts
((skrattar))	beskrivning av ljud som inte är ord i samtalen

Finansiering

Studien ingår i ett projekt finansierat av Europeiska Forskningsrådet (*European Research Council, ERC CoG Grant No. 647125*), *DISLIFE Liveable disabilities: Life courses and opportunity structures across time (Möjligheter och hinder längs levnadsbanan: Livsförloppsperspektiv på funktionsnedsättningar och människors levnadsbanor förr och nu)*.

Etiska överväganden

Den etiska bedömningen är gjord utifrån McKee och Porters (2009) modell för forskningsetik vid internetstudier. Modellen ger vägledning om i vilka fall informerat samtycke bör inhämtas vid studier av nätbaserat material och om informationen som samlas in kan betraktas som känslig eller inte. Personer som talar om sina erfarenheter i en offentlig podd, där erfarenheterna endast till viss del kan uppfattas som känsliga, anses inte behöva informerat samtycke. Vi har istället kontaktat poddmakarna för att informera om studien och att vi i studien har utelämnat poddnamnet och bytt ut deltagarnas namn.

Bibliografi

- Adelswärd, Viveka (1989), "Laughter and dialogue: The social significance of laughter in institutional discourse", *Nordic journal of linguistics*, 12(2): 107-136.
- Allan, Kathryn (2013), *Disability in science fiction: representations of technology as cure*. New York: Palgrave Macmillan.
- Attardo, Salvatore (1994), *Linguistic theories of humor*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bahner, Julia (2016), *Så nära får ingen gå?: en studie om sexualitet, funktionshinder och personlig assistans*. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.
- Barnes, Colin (1992), *Disabling imagery and the media: an exploration of the principles for media representations of disabled people*. London: BCOOP.
- Berger, Arthur Asa (1996), *Narratives in popular culture, media, and everyday life*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Berglund, Staffan & Ljuslinder, Karin (1999), *Humor som samhällsmoral: svenskar och invandrare på den svenska TV-humorns arena*. Lund: Studentlitteratur.
- Billig, Michael (2009), "Violent Racist Jokes", i Lockyer, Sharon & Pickering, Michael (red), *Beyond a joke: the limits of humour*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 27-46.
- Bingham, Shawn Chandler & Green, Sara E. (2016), *Seriously funny: disability and the paradoxical power of humor*. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Bylund, Christine (2016), *Kuvande rum: Materialitet och funktionsfullkomlighet i berättelser från kvinnor uppväxta på institutioner för barn med normbrytande funktionalitet under 1930 till 1970-talet*. Masteruppsats Stockholms universitet.
- Campbell, Fiona Kumari (2009), *Contours of ableism: the production of disability and abledness*. New York: Palgrave Macmillan.
- Campbell, Fiona Kumari (2012), "Stalking ableism: Using disability to expose 'abled' narcissism", i Goodley, Dan, Hughes, Bill & Davis, Lennard J. (red), *Disability and social theory: new developments and directions*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 212-230.

- Cherney, James L. (2011), "The rhetoric of ableism", *Disability Studies Quarterly*, 31(3).
- Davies, Lennard J. (1997), "Constructing normalcy: the bell curve, the novel and the invention of the disabled body in the nineteenth century. ", i Davies, Lennard J. (red), *The Disability Studies Reader*. London: Routledge, s. 3-16.
- Farnall, Olan & Smith, Kim A (1999), "Reactions to people with disabilities: Personal contact versus viewing of specific media portrayals", *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 76(4): 659-672.
- Feinberg, Leonard (1969), *Introduction to satire*. Ames, Iowa: Iowa State U.P.
- Fiske, John & Jenkins, Henry (2011), *Introduction to communication studies*. London: Routledge.
- Foucault, Michel (1993), "Diskursens Ordning: Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 December 1970 [The order of discourse: inaugural lecture at the Collège de France, 2 December 1970]", *Stockholm and Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion*.
- Ghersetti, Marina (2007), *Bilden av funktionshinder: en studie av nyheter i Sveriges Television*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Hall, Stuart (1997), *Representation: cultural representations and signifying practices*. London: Sage.
- Haller, Beth (2003), "DSQ symposium, disability & humor", *Disability Studies Quarterly*,
- Haller, Beth & Ralph, Sue (2003), "John Callahan's Pelswick Cartoon & a New Phase of Disability Humor", *Disability Studies Quarterly*, 23(3/4).
- Holmes, Janet (2000), "Politeness, power and provocation: How humour functions in the workplace", *Discourse studies*, 2(2): 159-185.
- Holmes, Janet & Marra, Meredith (2002), "Over the edge? Subversive humor between colleagues and friends", *Humor*, 15(1): 65-87.
- Kafer, Alison (2013), *Feminist, queer, crip*. Bloomington: Indiana University Press.
- Kenix, Linda Jean (2011), *Alternative and mainstream media: The converging spectrum*. A&C Black.
- Knuutila, Seppo (1996), "Humorforskningens teori och praktik" i Palménfelt, Ulf (red), *Humor och kultur*. Åbo: Nordic Institute of Folklore publications, s. 37-60.
- Korhonen, Anu (2014), "Disability humour in English jestbooks of the sixteenth and seventeenth centuries", *Cultural History*, 3(1): 27-53. 10.3366/cult.2014.0053
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (2001), *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. London: Verso.
- Linton, Simi (1998), *Claiming disability: knowledge and identity*. New York: New York University Press.
- Ljuslinder, Karin (2002), *På nära håll är ingen normal: handikappdiskurser i Sveriges television 1956-2000*. Diss. Umeå: Umeå universitet.

- Ljuslinder, Karin (2007), "Handikappdiskurser i Sveriges Television. Exemplet CP-magasinet.", i Rafael, Lindqvist. & Sauer, Lennart (red), *Funktionshinder, kultur och samhälle*. Lund: Studentlitteratur, s. 215-237.
- Ljuslinder, Karin (2014), "Empowering images or preserved stereotypes: Representations of disability in contemporary film comedies", *Journal of Scandinavian Cinema*, 4(3): 267-279.
- Llinares, Dario, Fox, Neil & Berry, Richard (2018), "Introduction: Podcasting and podcasts—Parameters of a new aural culture", *Podcasting*. Springer, s. 1-13.
- Lockyer, Sharon (2015), "From comedy targets to comedy-makers: disability and comedy in live performance", *Disability & Society*, 30(9): 1397-1412.
- Longmore, Paul K. (2003), "Screening Stereotypes: Images of Disabled People in Television and Motion Pictures", i Longmore, Paul K. (red), *Why I Burned My Book and Other Essays on Disability*. Philadelphia: Temple University Press, s. 131-148.
- McGhee, Paul E. (1983), *Handbook of humor research, vol. 1 basics*. New York: Springer.
- McKee, Heidi A & Porter, James E (2009), *The ethics of internet research: A rhetorical, case-based process*. New York: Peter Lang Publications.
- McLuhan, Marshall (2001), *Media*. Skarpnäck: Pocky/Tranan.
- McQuail, Denis (2005), *McQuail's mass communication theory*. London: SAGE.
- McRuer, Robert & Mollow, Anna (2012), *Sex and disability*. Durham, N.C.: Duke University Press.
- Norden, Martin F. (1994), *The cinema of isolation: a history of physical disability in the movies*. New Brunswick, N.J.: Rutgers Univ. Press.
- Norrby, Catrin (2014), *Samtalsanalys: så gör vi när vi pratar med varandra*. Lund: Studentlitteratur.
- Oliver, Mike (2013), "The social model of disability: Thirty years on", *Disability & society*, 28(7): 1024-1026.
- Palmer, Jerry (1994), *Taking humour seriously*. London: Routledge.
- Pointon, Ann (1997), "Disability and Documentary", i Pointon, Ann & Davies, Chris (red), *Framed: interrogating disability in the media*. London: British Film Institute, s. 84-93.
- Pruulmann-Vengerfeldt, Pille & Buchholtz, Johanna Willstedt (2018), "Using a Humour Podcast to Break Down Stigma Around Illness", i Fox, Neil, Berry, Richard & Llinares, Dario (red), *Podcasting: new aural cultures and digital media*. Cham: Palgrave Macmillan, s. 251-271.
- Raskin, Victor (1985), *Semantic mechanisms of humor*. Dordrecht: Reidel.
- Retief, Marno & Letšosa, Rantoa (2018), "Models of disability: A brief overview", *HTS Theologese Studies/Theological Studies*, 74(1): 1-8.
- Sacks, Harvey (1974), "An analysis of the course of a joke's telling", i Bauman, Richard & Sherzer, Joel (red), *Explorations in the Ethnography of Speaking*. London: Cambridge University Press, s. 337-353.
- Schalk, Sami (2016), "Happily ever after for whom? Blackness and disability in romance narratives", *The Journal of Popular Culture*, 49(6): 1241-1260.
- Shakespeare, Tom (1999), "Joking a part", *Body & Society*, 5(4): 47-52.

- Strain, Megan L, Martens, Amanda L & Saucier, Donald A (2016), "'Rape is the new black': Humor's potential for reinforcing and subverting rape culture", *Translational Issues in Psychological Science*, 2(1): 86-95.
- Wilde, Alison (2018), *Film, comedy, and disability: understanding humour and genre in cinematic constructions of impairment and disability*. Abingdon, Oxon: Routledge, an imprint of the Taylor & Francis Group.
- Wälivaara, Josefine (2018), "Marginalized Bodies of Imagined Futurescapes: Ableism and Heteronormativity in Science Fiction", *Culture Unbound. Journal of Current Cultural Research*, 10(2): 226-245.
- Wälivaara, Josefine & Ljuslinder, Karin (2020), "(Im) Possible Lives and Love: Disability and Crip Temporality in Swedish Cinema", *Scandinavian Journal of Disability Research*, 22(1): 80-87.